

Tihomir Telišman

Centar za istraživanje migracija
i narodnosti, Zagreb

Primljeno: 20. 04. 1987.

NEKE ODREDNICE IDENTITETA MOLIŠKIH HRVATA U JUŽNOJ ITALIJI

SAŽETAK

Hrvati su se doselili u pokrajinu Molise u južnoj Italiji u bijegu pred turskom opasnošću početkom 16. stoljeća. Osnovnu odrednicu njihova etničkog identiteta čini štokavsko-ikavski dijalekt hrvatskog jezika, kojim se oni još uvijek služe u svojim teritorijalnim zajednicama Kruču, Stifiliću i Mundimitru. Moliški Hrvati kao i ostale malobrojne jezične manjine u južnoj Italiji imaju marginalan politički i ekonomski položaj, za razliku od manjina u sjevernom pograničnom dijelu ove nama susjedne zemlje, što ubrzava proces njihove asimilacije, vidljiv u smanjenju ukupnog broja njihovih pripadnika.

U novije vrijeme vidljivi su u Italiji i našoj zemlji pomaci u jačanju političko-institucionalnog statusa i stvaranju kulturnih institucija Moliških Hrvata, koji mogu uspješno pridonijeti čuvanju i razvoju etničkog identiteta ove hrvatske manjine.

Uvod

Kompaktne kolonije Hrvata u pokrajini Molise u južnoj Italiji nastale su početkom 16. stoljeća, u vrijeme kada su zaredale seobe Hrvata u bijegu pred turskom opasnošću u raznim pravcima. Veće ili manje skupine Hrvata »išle su prema unutrašnjosti i prema moru. One prema unutrašnjosti bile su masovnije, kompaktnije, pa i danas predstavljaju veće skupine. To su grupe Hrvata u Austriji, Ugarskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj, te sjevernim pograničnim krajevima Hercegovine i današnje Dalmacije, s područja Imotskog, Makarske, Neretve i Sinja. Moliški Hrvati vuku porijeklo iz imotsko-makarskog područja.

Da se seoba Moliških Hrvata dogodila početkom 16. stoljeća neboriv je dokaz kameni natpis na crkvi u Palati,¹ na zapadnoj obali Jadrana, na pruzi Termoli—Campobasso—Benvenuto, koji glasi HOC PRIMUM DALMATIAE GENTIS INCOLUERE CASTRUM AC FUNDAMENTIS EREXERE TEMPLUM ANNO 1531 (Dalmatinci prvi naseliše ovaj grad i iz temelja sagradiše crkvu godine 1531), (6). Natpis je zabilježio 1906. Josip Smodlaka, a zatim Milan Rešetar 1911. Prije kojih pedesetak godina natpis je uništen.

Dokazi da se seoba Moliških Hrvata zbila početkom 16. stoljeća jest i naziv za novac »puh«, koji su oni donijeli iz starog kraja, zatim nepostojanje turskih riječi u njihovu jeziku, što svjedoči da nisu imali mnogo doticaja s Turcima,

¹ Jedno od mjesta u pokrajini Molise gdje su prije živjeli Hrvati.

te dokumenti iz biskupskog arhiva u talijanskom gradu Termoliju, prema kojima su Hrvati došli u mjesto Stifilić godine 1518. (6).

Jezik Moliških Hrvata jest štokavski (zapadno štokavsko-ikavski dijalekt hrvatskog jezika) i on je također, pored hrvatskih imena i prezimena, dokaz da su oni porijeklom iz biokovsko-neretvanskog kraja, nekadašnje Makarske biskupije, te dijelom iz današnje zapadne Hercegovine.

Teritorijalne zajednice Moliških Hrvata

Moliški Hrvati nemaju izrazitiji etnički identitet u smislu samoidentifikacije,² niti imaju relativno potpunu etničku zajednicu s razvijenim etničkim, posebno kulturnim institucijama. Imaju samo male kompaktne teritorijalne zajednice, koje se poklapaju sa selima u kojima oni i danas žive. To je i jedan od glavnih razloga zašto su oni i u talijanskim znanstvenim izvorima danas svrstani među malobrojne jezične manjine, koje žive u južnoj Italiji (il Mezzogiorno) (1; 229).

Hrvati u pokrajini Molise danas su većinom koncentrirani u tri sela kompaktne kolonije ili teritorijalne zajednice: Kruč, Stifilić i Mundimitar, gdje oni još uvijek govore štokavsko-ikavskim dijalektom hrvatskog jezika.

U spomenutim naseljima broj Moliških Hrvata kretao se u 19. stoljeću i do 60-ih godina 20. stoljeća ovako:

Kretanje broja Moliških Hrvata u tri sela pokrajine Molise (7)

Selo	Godina			
	1780.	1861.	1911.	1961.
Kruč	1.380	1.763	2.243	1.808
Stifilić	1.009	2.208	1.608	1.371
Mundimitar	480	628	1.017	874
Ukupno	2.869	4.599	4.868	4.053

Stanovnici navedenih hrvatskih naselja u pokrajini Molise bave se uglavnom poljoprivredom (ponajviše proizvodnjom žita, manje vinovom lozom i drugim poljoprivrednim kulturama) i stočarstvom, a razvijena je i kućna radinost — čipkarstvo. Čipkarstvo kojim se bave žene u Tavenni od 15. stoljeća koincidira s dolaskom Slavena u ove krajeve.

U tim hrvatskim selima, kao što se vidi iz tabele, između 1911. i 1961. počinje se očigledno smanjivati broj stanovnika. Taj trend dolazi osobito do izražaja od godine 1961, kada je u spomenuta tri mjesta bilo još ukupno 4.053 stanovnika, da bi 80-ih godina broj Moliških Hrvata opao na svega 3.000 (1; 232). Zbog vrlo teških uvjeta života hrvatski stanovnici počeli su napuštati svoja naselja, slijedeći tako primjer i ostalih stanovnika Apeninskog masiva, i odlaziti, osobito posljednjih godina u veće talijanske gradove ili pak u Ameriku, Australiju, Švicarsku, Belgiju itd. (3).

² To su potvrdila dosadašnja istraživanja Milana Rešetara (1911), Dalibora Brozovića (1970 i 1981) i Petra Šimunovića (1984).

Nekada Moliški Hrvati nisu bili vezani samo uz spomenuta naselja, pa ih je bilo i u Tavenni (hrv. Tavela), Palati (hrv. Palata), Mafaldi (hrv. Ripalta), Stijakovu (danas S. Giacomo degli Schiavoni) i drugdje (7; 3).

Hrvatska mjesta koja su se održala do danas, Kruč, Stifilić i Mundimitar, »otkriveni« su tek polovinom prošlog stoljeća, te su se otad počeli za njih zanimati naši i strani ljudi, u prvom redu oni od nauke. Među ostalima, posjetili su ih i Medo Pucić, Ivan Kukuljević, Milan Rešetar i drugi. Danas o povijesti, jeziku i sadašnjem životu Moliških Hrvata postoji već poprilična literatura (7; 3).

Pokrajina Molise, u kojoj se nalaze spomenuta naselja, vezana je uz svoju poznatiju blizanicu Abruzzi, a smještena je u trokutu kojoj je baza linija Rim—Napulj i vrh na obali Jadrana. Bliže jadranskoj obali kod vrha trokuta nalazi se pokrajina Molise. Sva tri brojčano jaka hrvatska sela: Kruč, Stifilić i Mundimitar, nalaze se između 428—570 metara nadmorske visine, udaljena od glavnih prometnica i većih naselja i tridesetak kilometara od jadranske obale. Prometnice koje povezuju spomenuta mjesta načinjene su tek prije dvadesetak godina. Ta činjenica najbolje objašnjava otpornost Moliških Hrvata prema asimilaciji u talijansku sredinu sve do današnjih dana. O tome Giacomo Scotti piše slijedeće: »Hrvatska sela gdje se više hrvatski ne govori broje manje od 800 stanovnika. Njihov se etnički karakter izgubio, pored ostalog i zbog toga što su bliže obali, pod utjecajem jačeg prometa (nekađašnje naselje Moliških Hrvata, San Giacomo degli Schiavoni, nalazi se oko deset kilometara od mora, na 1170 metara nadmorske visine, a Palata malo dalje od njega). Etničko se obilježje sačuvalo, s druge strane, upravo u selima u unutrašnjosti (Kruč, Stifilić i Mundimitar), u zabiti, u danas još zaostalom kraju u onim selima koja su istovremeno najveće slavenske naseobine i geografski zblížena jedno uz drugo« (5).

Etnički identitet i suvremeni položaj Moliških Hrvata u južnoj Italiji

Na osnovi dosadašnjih istraživanja može se zaključiti da se etnički identitet Moliških Hrvata danas sastoji i poznaje po zajedničkom jeziku, slavenskim, odnosno hrvatskim prezimenima i nazivima mjesta, sličnim običajima i ponašanju, zajedničkim uspomenu na migraciju, koje se prenose sa generacije na generaciju, načinu gospodarenja i načinu odijevanja.

Jezikom kao konstitutivnom karakteristikom etničkog identiteta Moliških Hrvata dosad se bavilo više autora (3). Najboljim djelom o jeziku Moliških Hrvata smatra se rad filologa Milana Rešetara, koji je u ime Bečke kraljevske akademije posjetio Molise godine 1907. i na samom mjestu proučio jezik i običaje tamošnjih Hrvata (4). U talijanskim znanstvenim izvorima Moliške Hrvate po jeziku kao ključnom etničkom obilježju svrstavaju u izolirane jezične manjine zajedno s južnotalijanskim Grcima i Albancima (1). Zbog dugotrajne izloženosti dezintegracijskim procesima i inojezičnom okruženju jezik Moliških Hrvata nije, u nedostatku etničkih institucija, bio dostatan za razvoj i čuvanje njihova etničkog identiteta. U novije vrijeme u sklopu jačanja potreba za čuvanjem etničkog identiteta i otpora jezičnoj asimilaciji Moliški Hrvati učinili su značajan korak pokretanjem vlastitog glasila »Naš jezik« krajem godine 1967, (3). Nažalost, časopis je prestao izlaziti poslije nekoliko godina, ali je ponovno bio pokrenut krajem godine 1985. No prvi korak na čuvanju štokavsko-ikavskog dijalekta hrvatskog jezika Moliških Hrvata na-

činjen je u kolovozu davne 1904. osnivanjem »Slavenske knjižnice« (Biblioteka Slava) u mjestu Kruč (5).

O tome koliko je jezik Moliških Hrvata konzerviran ili u kojoj je mjeri izvršena jezična asimilacija Moliških Hrvata (3), poznato je još iz Smodlakinih zapažanja, koji između ostalog, ističe slijedeće: »Dok se govori« — opaža Smodlaka odmah u Palati — »o običnim stvarima, osobito o kućnim i poljskim poslovima, naši se ljudi onamo znadu vrlo lijepo izraziti hrvatski i lako ih razumiješ; ali netom se razgovor dotakne nešto viših pojmova, zapnu i na koncu moraju se uteći talijanskom jeziku« (7). Ipak je jezik Moliških Hrvata ostao do danas prepoznatljivo dijalekt hrvatskog jezika, u kojem su se postupno razvili neki evolutivni procesi drukčije usmjereni nego je tekla evolucija matičnog jezika.

Etnički identitet Moliških Hrvata danas je bitno određen njihovim suvremenim položajem u Italiji, koji uključuje u sebi prije svega činjenicu da su oni malobrojna jezična manjina, poput sličnih manjina na jugu Italije kao što su Grci i Albanci, za razliku od većih pograničnih manjina kao što su, na primjer, Nijemci i Slovenci na sjeveru Italije. Zbog toga, kao i s razloga što ne žive uz granicu, te jezične manjine u južnoj Italiji imaju status perifernih manjina, jer nikada nisu uspjele izboriti takav politički status kakav imaju one na sjeveru Italije.

Jezične manjine koje žive na jugu Italije periferne su i na gospodarskom polju, jer žive u području gdje još uvijek vlada visoka nezaposlenost, nepismenost, siromaštvo, emigracija, nedostatak socijalne infrastrukture itd. (1; 231).

Međutim, ovaj marginalni ili periferni politički i ekonomski položaj jezičnih manjina u južnoj Italiji ne objašnjava sve. On samo još više pogoršava njihov položaj koji bitno karakteriziraju ograničenja kao što su: mali broj, disperzija i nedostatak vlastitih etničkih organizacija.

S izuzetkom Sardinije, regija Mezzogiorno sastoji se od sedam pokrajina. U svakoj od njih žive pripadnici manjina, i to: manje od 1% u odnosu na ukupan broj stanovnika u pokrajinama Abruzzi, Campania, Puglia i Sicilija, do 2% u Basilicatu i 3% u Calabriji, a maksimum od 5% u maloj pokrajini Molise (1). Ukupan broj pripadnika različitih manjina na području regije Mezzogiorno iznosi oko 120.000 ili 0,7% od ukupne populacije, a podijeljen je na pet slijedećih manjina: Okitanci (1.300), Frankoprovansalci (1.500), Hrvati (3.000), Grci (20.000) i Albanci (95.000). Najveća manjina, albanska, ujedno je i najraspršenija.

Kako su sve spomenute manjine, čak i one brojčano najveće, prilično raspršene, raspršenost im je dodatni nedostatak za očuvanje identiteta. Osim toga njihov je politički utjecaj marginalan i više su izloženi procesima asimilacije (1).

Raspršenost tih manjina direktni je rezultat njihova karaktera — one su »posljednji ostatak«. Naime, sve te manjine pokrivala su ranije veći prostor sa većim ukupnim brojem pripadnika, ali su se do danas uspjeli održati samo oni u nepristupačnim i izoliranim predjelima. U takvim mjestima pripadnici manjina održavaju i danas uspješno svoje kulturne karakteristike, od kojih je jezik svakako najznačajniji. To je slučaj i s ostatkom Moliških Hrvata u tri spomenuta moliška sela: Kruču, Stifiliću i Mundimitru.

Kao konačni rezultat malobrojnosti i raspršenosti jezičnih manjina u južnoj Italiji dolazi do izražaja i nedostatak njihovih vlastitih organizacija, koje bi mogle uspješno braniti vlastite interese.

Samo rijetke kulturne etničke institucije u nedostatku manjinskih političkih organizacija zastupaju interese i pridonose očuvanju tih manjina, ali opet, nažalost, samo u pokojem selu. Moliški Hrvati čak i nemaju takvih kulturnih institucija ni u jednom od ta tri spomenuta sela (3). Najveći broj takvih kulturnih institucija imaju Albanci.

Direktna posljedica takva položaja jezičnih manjina u južnoj Italiji jest da one održavaju svoj kulturni identitet bez ikakve službene podrške talijanskih vladinih krugova. Naime, niti jedna od spomenutih manjina nema političko-institucionalni status, niti se talijanska vlada u njihovu slučaju, za razliku od manjina u sjevernoj Italiji, pridržava međunarodnih instrumenata za zaštitu manjina.

Sve do 1970. manjine u južnoj Italiji nisu imale gotovo nikakve posebne zaštite, za razliku od manjina na sjeveru Italije. Od 1970. donose se regionalni statuti, pa tako i u pokrajini Molise. Time se otvaraju nove perspektive za manjine u južnoj Italiji. U svoj statut pokrajina Molise (zajedno sa Basilicataom i Calabrijom) uključuje odredbe da je zaštita manjina etnički problem, koji se ne može ograničiti samo na manjine u pograničnom području Italije. Međutim, daljnje su inicijative bile osujećivane od vlade, pa je tako, na primjer, regionalni zakon o jezičnim manjinama iz Molise bio odmah po donošenju zaustavljen od centralne talijanske vlade (1). Spomenuti zakon odnosio se na jezik, obrazovanje na jeziku manjina i mogućnosti kontakata s kulturom matičnog naroda. Nakon ukidanja tog zakona Moliškim Hrvatima i ostalim jezičnim manjinama u južnoj Italiji ostale su jedino mogućnosti primjene indirektnih akcija preko regionalnih vlasti, u prvom redu radi čuvanja jezika kao ključne komponente njihova etničkog identiteta.

Međutim, posljednjih petnaestak godina i u Italiji, i u našoj zemlji ipak su pokrenute i neke pozitivne akcije koje mogu pridonijeti razvitku i čuvanju etničkog identiteta Moliških Hrvata. To su:

1. jačanje interesa u Italiji za narodnu kulturu i politički utjecaj regija;
2. postepeni razvoj subjektivnog elementa etničke samosvijesti i kulturnog aktiviteta među pripadnicima južnotalijanskih jezičnih manjina;
3. prednacrt zakona o zaštiti jezičnih manjina »Il progetto di legge per la tutela delle minoranze linguistiche«, koji je godine 1985. prihvatila talijanska ustavna komisija;
4. naponi Matice iseljenika Hrvatske do sredine 70-ih godina, te nakon njih Društva za suradnju s Gradišćanskim Hrvatima i drugim hrvatskim narodnim manjinama u susjednim zemljama u oživljavanju kulturnog života Moliških Hrvata, i
5. ponovno pokretanje glasila Moliških Hrvata »Naš jezik« krajem 1985.

LITERATURA

1. Clauss, Jan-Ulrich; De Witte, Bruno. »Lingistic Minorities in Southern Italy: a Periphery far from the Border«, u: *Boundaries and Minorities in Western Europe*. Milano: Franco Angeli, 1982, str. 229—245.
2. Herman, V. Harry. »Položaj Hrvata u strukturi etničkih odnosa u Kanadi«, u: *Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije*. Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, 1978, str. 389—401.
3. Heršak, Emil. Hrvati u talijanskoj pokrajini Molise. *Teme o iseljništvu*, sv. 11. Zagreb: Centar za istraživanje migracija, 1982, 49 str.

4. Rešetar, Milan. *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens*. Schriften der Balkankommission, sv. IX. Wien: 1911.
5. Scotti, Giacomo. »Hrvatske oaze u južnoj Italiji«. *Matica iseljenički kalendar*, Zagreb, 1966, str. 103—112.
6. Ujević, Ante. »Kad i odakle su se doselili Molisanski Hrvati«. *Naš jezik*, Rim, god. II, 1968, br. 10—12, str. 9—12.
7. Vidović, Radovan. »Posjet hrvatskim oazama u Italiji«. *Matica iseljenički kalendar*, Zagreb, 1968, str. 96—102.

SOME DETERMINANTS OF THE ETHNIC IDENTITY OF MOLISAN CROATS IN SOUTHERN ITALY

SUMMARY

Croats settled the region of Molise in southern Italy at the beginning of the 16th century, fleeing from the Turkish threat. The principal determinant of their ethnic identity is the *Štokavian-Ikavian* dialect of the Croatian language, which is still used in their (territorial) communities of Kruč, Stifilić and Mundimitar. The political and economic position of Molisan Croats, as well as that of other scarce linguistic minorities in southern Italy, is quite marginal, unlike that of the minorities in the northern borderline part of our Italian neighbour. This is what accelerates the assimilation process of the former, which is reflected in a decrease of the total membership of the community.

In recent years some new tendencies have emerged in Italy and in our country, pertaining to a strengthening of the political and institutional status and an establishment of Molisan Croats' cultural institutions. Such tendencies can contribute to the maintenance and development of this Croatian minority's ethnic identity.